

УДК 575+595.768

А.М. Заморока

**TRICHOFERUS CAMPESTRIS (FALDERMANN, 1835) – НОВИЙ ДЛЯ УКРАЇНИ
ВИД ЖУКІВ-ВУСАЧІВ (COLEOPTERA: CERAMBYCIDAЕ)**

Заморока А.М. *Trichoferus campestris* (Faldermann, 1835) – новий для України вид жуков-дровосеков (Coleoptera: Cerambycidae) // Науч. зап. Гос. природоведч. музея. – Львов, 2009. – Вып. 25. – С. 275-280.

В Предкарпат'ї та Криму обнаружен новий для фауни України вид жуков-дровосеков *Trichoferus campestris* (Faldermann, 1835). Возможными путями проникновения на территорию Украины являются природное расширение ареала или завоз с древесиной. Составлен определитель видов рода *Trichoferus* Wollaston, 1854 для Украины.

Zamoroka A.M. A new record of longhorned beetle *Trichoferus campestris* (Faldermann, 1835) (Coleoptera: Cerambycidae) in Ukraine // Proc. of the State Nat. Hist. Museum. – Lviv, 2009. – 25. – P. 275-280.

Trichoferus campestris (Faldermann, 1835) was recorded in Crimean and Precarpathian regions of Ukraine, as a new species for the Ukrainian fauna. There are two hypothesis of its invasion in Ukraine. First – natural distribution of *T. campestris*. Second – introduction of *T. campestris* with imported timber. The identification key of genera *Trichoferus* Wollaston, 1854 in Ukraine is presented.

Західнопалеарктичний рід *Trichoferus* налічує близько 30 видів поширених, головним чином, у Середземномор'ї та Центральній Азії, за винятком *T. campestris* (Faldermann, 1835), ареал якого простягається до Кореї та Японії [7]. Найзахіднішою точкою розповсюдження *Trichoferus* є Канарські острови, де трапляється *T. fasciculatus senex* Wollaston, 1854 [26]. У 2005 році три види роду: *T. holosericeus* Rossi, 1790, *T. griseus* (Fabricius, 1792) і *T. fasciculatus* (Faldermann, 1837) вперше виявлені у Північній Африці (Лівія) [23]. За останні два десятиліття описано низку видів із Малої Азії та Європейського Середземномор'я, зокрема з Іберійського півострова – *T. magnanii* Sama, 1992 [20]; з Кіпру – *T. antonioui* Sama, 1994, *T. berberidis* Sama, 1994 [21], *T. georgioui* Sama et Makris C., 2001 [22]; з Туреччини – *T. samai* Kadlec et Rejzek, 2001 [13].

Характерними біотопами для *Trichoferus* є сухі чагарникові угруповання (середземноморський скреб), за участю дуба скельного (*Quercus petraea* (Mattuschka) Liebl), каштану істівного (*Castanea sativa* Mill.), фігового дерева (*Ficus carica* L.), фісташки справжньої (*Pistacia vera* L.), в'язелю емероїдного (*Coronilla emerus* (L.) Lassen), чисту (*Cistus* sp. L) та ін., що виступають в ролі кормових рослин для личинок. Усі види роду є поліфагами і заселяють широкий спектр листяних порід дерев. Як шкідник дикорослої та культивованої фісташки в Ірані, вказується *T. preissi* Heyden, 1894 [18]; для європейських *T. griseus* й *T. fasciculatus* основною кормовою рослиною є фігове дерево, *T. spartii* (Muller, 1948) – в'язіль емероїдний [15], *T. magnanii* – чист ладаний (*Cistus ladanifer* L.) [25] тощо.

Згідно з літературними джерелами та базою даних Fauna Europaea, у Європі налічується 15 видів та два підвиди: *T. antonioui* Sama 1994 – Кіпр; *T. arenbergeri* Holzschuh 1995 – Сardinія; *T. berberidis* Sama 1994 – Крит; *T. bergeri* Holzschuh 1982 –

Крит; *T. campestris* (Faldermann 1835) – південно-західна частина Росії; *T. fasciculatus* (Faldermann 1837) – Середземномор'я; *T. georgiui* Sama & Makris 2001 – Кіпр; *T. griseus* (Fabricius 1792) – Середземноморський та Чорноморський басейни; *T. holosericeus* (Rossi 1790) – Середземноморський та Чорноморський басейни; *T. machadoi* Sama & Schurmann 1983 – Канарські острови; *T. magnanii* Sama 1992 – Іберійський півострів; *T. pallidus* (Olivier 1790) – Центральна Європа, Чорноморський басейн; *T. roridus* (Brullé 1838) – Канарські острови; *T. spartii* (Müller 1948) – Балкани, Італія; *T. fasciculatus fasciculatus* (Faldermann 1837) – Середземномор'я; *T. fasciculatus senex* Wollaston 1854 – Канарські острови [9, 10, 14, 19, 24].

У Центральну Європу проникає лише один – *T. pallidus* (Olivier, 1790) [11, 12], проте останній в західній частині України ніколи не виявлявся [1, 5, 6]. На території України зареєстровано чотири види: *T. holosericeus* Rossi, 1790 – Крим, Донецька, Харківська області, *T. fasciculatus* (Faldermann, 1837) – Крим, *T. griseus* (Fabricius, 1792) – Крим, Полтавська область, *T. pallidus* – Крим [1].

Матеріал і методика досліджень

Матеріал: 1♂, Севастополь, Крим, Україна, серпень 2006 р., ввечері на світло, Р. Бідичак; 1♀, с. Кривець, Богородчанський р-н, Івано-Франківська обл., Україна, 15.VIII.2008 р., ввечері на світло, А. Загорока.

Збір матеріалу здійснювали методом світлових пасток разом зі збором лускокрилих. Пастка складалася з двох люмінесцентних ламп денного та ультрафіолетового світла, екрану та контейнера для комах з етиленгліколем.

Результати досліджень

Trichoferus campestris (Faldermann, 1835) належить до видів, що перебувають під моніторингом карантинних служб у США та Канаді [16]. Оскільки на північноамериканський континент цей вид потрапив з Китаю в середині 1990-х років, то у літературі, присвяченій завізним шкідникам лісоматеріалів, поширена тривіальна назва "китайський вусач" [16]. Первісний ареал *T. campestris* охоплював Закавказзя, країни Центральної Азії, Монголію, Корею, північні провінції Китаю та Японію [7]. Вид внесений до визначника жуків-вусачів Кавказу [4], як звичайний для цього регіону. У 1997 р. вид знаходять у Канаді (Британська Колумбія) та США (Род Айленд) [16], того ж року він вказується у переліку жуків-вусачів Європи для південно-західної частини Росії [8], у 2005 його виявлено у Чувашії [5] та в Удмуртії (Російська Федерація) [3]. У той же час, *T. campestris* не відомий ні з Туреччини, ні з Середземноморського басейну, хоча, зважаючи на тенденції розповсюдження і географічну близькість регіону до природного ареалу виду, він може заселяти і ці території [17].

Згідно довідника "Шкідники лісу" [2], *T. campestris* розповсюджений в Росії (Забайкалля, Приморський край, Хабаровський край, Амурська область, Сахалінська область), Казахстані, горах Середньої Азії, Монголії, Китаї, Кореї. Личинка розвивається у всохлій деревині шовковиці, яблуні, груші та інших плодово-ягідних дерев. Літ триває впродовж липня-серпня.

В Україні перший екземпляр (♂) був ввійманий Р. Бідичаком у м. Севастополь у серпні 2006 р. і був помилково ідентифікований автором цієї публікації як *T. holosericeus*, який є звичайним видом для південного берега Криму. Другий екземпляр (♀) виявлено у серпні 2008 р., поблизу с. Кривець Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл., що біля підніжжя Карпат. Детальніше вивчення обох екземплярів показало, що вони належать до одного виду і відрізняються від *T. holosericeus*. У досліджуваних зразків *T. campestris* загальне опушення тіла слабо виражене, волосяний покрив надкрил розріджений, не утворює суцільного покриву, сіруватого кольору, у другій половині надкрил наявні короткі стоячі волоски. Окрім того, загальне забарвлення рудувато-бурувате, надкрила блискучі. Тоді як для *T. holosericeus* характерне сірувате до жовтого, густе, прилегле до надкрил опушення без стоячих волосків, яке, часом, утворює контрастні плями невеликих розмірів. Скульптура надкрил відзначається наявністю дрібних плоских підвищень; загальне забарвлення тіла буре – до чорного.

Очевидно, що ареал *T. campestris* розширюється у північному [3, 5] та західному напрямках. Ймовірно, що слід очікувати повідомлень про знаходження цього виду вусачів у Польщі, Словаччині, Угорщині, Румунії та Молдові. Проте стверджувати про широку інвазію центральноазійського виду на територію Європи ще зарано, оскільки обсяги колекційного матеріалу залишаються незначними. Можливо, на території України *T. campestris* розповсюджений ширше, ніж про це наразі відомо. На користь цього свідчить значна географічна віддаленість знахідок – Кримський півострів та підніжжя Карпат.

Появу *T. campestris* на території України можна пояснити такими гіпотезами: з однієї сторони, цей процес міг бути зумовлений природнім розширенням ареалу [8], коли вид поступово розселився на нові території, а з іншої, не варто виключати можливості його завезення з дерев'яними пакувальними чи лісоматеріалами, як це відбулось у США та Канаді [16] чи окремих регіонах Росії [5].

Природне розширення ареалу у північному та північно-західному напрямках, напевне, відбувалось з Передкавказзя, де вид було зафіксовано у 1997 р. [8]. Заселивши південно-західну частину Росії, вид міг проникнути в Україну двома шляхами. Перший – через Таманський півострів (Краснодарський край, Російська Федерація) на територію півострова Крим, де заселив місцеві біотопи. А звідти – проник на територію материкової України. Другий – розселення відбувалось вздовж берегової лінії Азовського моря. Найбільш ймовірним є те, що інвазія на територію України відбувалась одночасно обома шляхами.

Слід зауважити, що *T. campestris* є центральноазійським теплолюбним видом, і природні умови для розмноження і розвитку на території його первісного ареалу суттєво відрізняються від таких в Україні, винятком є, хіба, південний берег Криму. Тому особливості його розповсюдження пов'язані з наявністю мікрокліматичних умов, необхідних для повноцінного розвитку та виживання личинок і лялечок у зимовий період. Найбільш вірогідно, що сприятлива сукупність екологічних факторів для відтворення *T. campestris* наявна у долинах великих рік, де існують яружно-балкові та каньйоноподібні форми рельєфу, на південно експонованих схилах яких формується теплий і сухий мікроклімат.

Таким чином, проникнення цього виду на Передкарпаття, згідно гіпотези природного розширення ареалу, могло відбуватись вздовж долини р. Дністер, де

існує низка ксерофільних локалітетів, придатних для розвитку і виживання личинок та лялечок *T. campestris*.

Відкритим залишається питання – чи розмножується цей вид на Передкарпатті, чи може він випадковий мігрант, а чи є завізним? Щоб одержати відповіді на ці запитання необхідні подальші, детальніші і ґрунтовні дослідження на потенційних кормових рослинах.

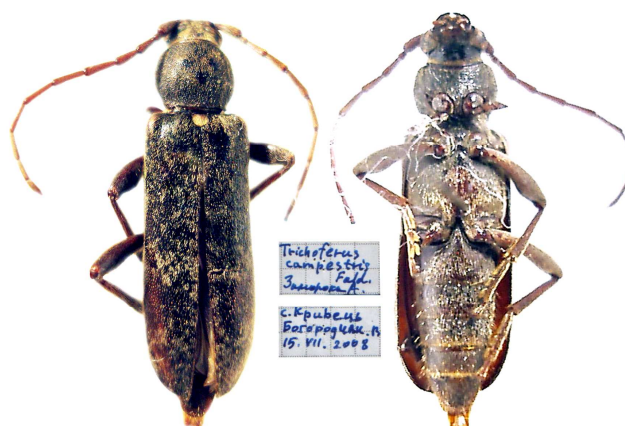

Рис. Самка *T. campestris*, зловлена поблизу с. Кривець Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл.

Визначник видів роду *Trichoferus* Wollaston, 1854 в Україні.

- 1 (6) Надкрила з довгими стоячими волосками..... 2
- 2 (3) Волосяний покрив надкрил дуже рідкий, не утворює густих волосяних плям, добре помітний блиск надкрил. Поодинокі стоячі волоски розташовані у другій половині надкрил. Забарвлення тіла буро-руде. Розміри: 11-20 мм. Крим, Передкарпаття, можливо уся територія України.....
.....***T. campestris* (Faldermann, 1835)**
- 3 (2) Волосяний покрив з прилеглих до надкрил сіруватих волосків густий, утворює контрастні плями з невеликими голими ділянками. Довгі стоячі волоски розміщені по всій поверхні надкрил 4
- 4 (5) У першій третині надкрил, біля щитка чітко виражена і добре помітна плоска округла ділянка, ледь увігнута до шва надкрил. Волосяні плями утворюють дуже хвилястий неправильний візерунок, між ними наявні відносно великі голі проміжки. В першій половині диску передньоспинки самців наявні дві густі контрастні волосяні плями. Загальне забарвлення тіла руде – до бурого. Розміри: 8-16 мм. Крим
.....***T. fasciculatus* subsp. *fasciculatus* (Faldermann, 1837)**
- 5 (4) Плоска ділянка на надкрилах відсутня. Волосяний покрив рівномірний з невеличкими голими проміжками. Загальне забарвлення тіла буре – до чорного. Розміри: 9-20 мм. Крим, Полтавська обл., можливе ширше розповсюдження
.....***T. griseus* (Fabricius, 1792)**

- 6 (1) На надкрилах стоячі волоски відсутні, волосяний покрив густий і щільно прилеглий..... 5
- 7 (8) Надкрила зі світлою (жовтуватою або білою) широкою волосяною перев'язю у першій третині. Позаду облямовані бурою волосяною плямою. Забарвлення тіла буре – до чорного. Розміри: 14-21 мм. Крим, можливий на Закарпатті *T. pallidus* (Olivier, 1790)
- 8 (7) Світла волосяна перев'язь відсутня. Надкрила з жовтувато-буруватим густим прилеглим волосяним покривом, який утворює невеликі контрастні плями. Скульптура надкрил з численними дрібними плоскими припіднятими ділянками. Загальне забарвлення тіла буре – до чорного. Розміри: 14-22 мм. Крим, південно-східна частина України..... *T. holosericeus* Rossi, 1790

Подяка

Автор висловлює щиросердечну подяку доктору філософії, співробітнику природничого факультету університету Генуї (Італія) Франческо Віталі (Francesco Vitali) за корисні поради та консультації в процесі підготовки публікації.

Висновки

Trichoferus campestris є новим для фауни України видом жуків-вусачів, батьківщиною якого є Центральна Азія. Ймовірно, що його ареал розширюється у північному та західному напрямках.

1. Бартенев А.Ф. Обзор видов жуков-усачей (*Coleoptera: Cerambycidae*) фауны Украины // Вісті Харківськ. ентомологічн. тов-ва. - 2003 (2004). – 11, №1-2. – С. 24-43.
2. Вредители леса: Справ. - М.; Л.: Наука, 1955. – Т. 1-2. – 946 с.
3. Дедюхин С.В., Никитский Н.Б., Семенов В.Б. Систематический список жесткокрылых (*Insecta, Coleoptera*) Удмуртии // Евразият. ентомолог. журн. - 2005. – 4 (4). – С. 293-315.
4. Данилевский М.Л., Мирошников А.И. Жуки-дровосеки Кавказа (*Coleoptera: Cerambycidae*). Определитель. – Краснодар, 1985. – 419 с.
5. Егоров Л.В. Дополнение к фауне жуков-усачей (*Coleoptera: Cerambycidae*) Чувашии // Экология и фаунистика. - 2006. – № 7-8. – С. 25-26.
6. Загайкевич И.К. Таксономия и экология усачей. – К.: Наук. думка, 1991. – 420 с.
7. Лобанов А.Л., Данилевский М.Л., Мурзин С.В. Систематический список усачей (*Coleoptera, Cerambycidae*) фауны СССР. II // Энтомолог. обозрение. – 1982. – Т. LXI, ч. 2. – С. 252-276.
8. Altoff Ju., Danilevski M. A check list of longicorn beetles (*Coleoptera: Cerambycidae*) of Europe – Lubljana: Slovensko entomolosko drustvo Stefana Michielija, 1997. – 64 p.
9. Brustel H., Berger P., Coccoquempot C. Catalogue des Vesperidae et des Cerambycidae de la faune de France (*Coleoptera*) // Ann. Soc. entomol. Fr. (n.s.). - 2002. – 38 (4). – P. 443-461.
10. Crivellaro A. Note su *Trichoferus Holosericeus* (Rossi, 1790) (*Coleoptera: Cerambycidae*), xilofago del legno secco // Redia. - 2005. 88. – P. 109-113.
11. Csóka G., Kovács T. Xilofág rovarok – Xylophagous insects. – Budapest: Hungarian Forest Research Institute. Erdészeti Turományos Intézet, Agroinform Kiadó, 1999. – 189 p.
12. Freude H., Harde K.W., Lohse G.A. Die Käfer Mitteleuropas. Band 9. Cerambycidae, Chrisomelidae. – Krefeld: Goecke & Evers, 1966. – 300 p.
13. Kadlec S., Rejzek M. *Trichoferus samai* sp. n. (*Coleoptera: Cerambycidae*) from Turkey // Biocosme Mesoguen. - 2001 [2000]. – 17(4). – P. 295-302.

14. Kovacs T. Magyarországi cincerek tapnovény – es lelohelyadatai II. (Coleoptera: Cerambycidae) // Folia historico Naturalia musei Matraensis. - 1997. – 22. – P. 247-255.
15. Kovacs T., Hegyessy G., Medvegy M. Foodplant data of longhorn beetles from Europe (Coleoptera: Cerambycidae) // Folia historico Naturalia musei Matraensis. – 1998. – 99(23). – P. 333-339.
16. Krcmar-Nozic E., Wilson B., Arthur L. The potential impacts of exotic forest pests in North America: a synthesis of research Information. – Report BC-X-387, 2000. – 33 p.
17. Ozdikmen H. The longicorn beetles of Turkey (Coleoptera: Cerambycidae). Part I – Black Sea region // Mun. Ent. Zool. – 2007. – Vol. 2, № 2. – P. 179-422.
18. Rad H.H. Study on the biology and distribution of long-horned beetles *Calchaenesthes pistacivora* n. sp. (Col.: Cerambycidae): a new pistachio and wild pistachio pest in Kerman province. // Acta Hort. (ISHS). – 2006. – 726. – P. 425-430.
19. Sama G. Contributo allo studio dei Coleotteri Cerambycidae di Grecia e Asia Minore // Fragm. Entomol. Roma. – 1982. – 16 (2). – P. 205-227.
20. Sama G. Note sur les Longicornes de la Peninsule Iberique avec description d'une nouvelle espece de *Trichoferus* // Biocosme Mesoguen. – 1992. – 8 (4), 9(1). – P. 395-400.
21. Sama G. Deuxieme note sur les Cerambycides de Chypre. Revision de la collection du Department of Agriculture de Chypre avec description d'un nouveau *Leiopus* Serville et de deux *Trichoferus* Wollaston du Ciste // Biocosme Mesoguen. – 1994. – 11, 2. – P. 37-47.
22. Sama G., Makris C., Description of *Trichoferus georgioui* sp. nov. from Cyprus // Entomol. Zeits. – 2001 – 111 (6). – P. 166-167.
23. Sama G., Ringenbach J.-C., Rejzek M. A preliminary survey of the Cerambycidae of Libya (Coleoptera) // Bull. de la Soc. entomolog. de France. – 2005. – 110 (4/5). – P. 439-454.
24. Verdugo A., Perez-Lopez F.J. Contribucion al conocimiento de los Cerambicidos de Andalucia (España). IV. (Coleoptera: Cerambycidae) // Boln. S.E.A. – 2004. – n1 35. – P. 211-217.
25. Veronese P. Primera cita de *Trichoferus magnanii* Sama, 1992 para la Comunidad Autonoma de Madrid (Coleoptera: Cerambycidae) // Bol. Soc. Entomolog. Aragonesa. – 2005. – №1. – P. 36-250.
26. Vitali F., Touroult J. Contribution a la connaissance des etats pre-imaginaires des longicornes des Canaries (Coleoptera, Cerambycidae, Lamiinae) // Lambillionea. – 2006. – T. I. – P. 193-201.

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника,
Інститут природничих наук, кафедра біології та екології, м. Івано-Франківськ
e-mail: zamoroka@hotmail.com